

Odlazak tvorca "novog doba" u Brazilu

Lidija Kos-Stanišić

**Lulina pobjeda bila je pravi
politički šok za Brazil, jer je
prvi put u povijesti na vlast
došao slabo obrazovani i lijevo
orijentirani radnički vođa**

U Brazilu je 3. listopada 2010. održan prvi, a 30. listopada drugi krug predsjedničkih izbora na kojima je najviše glasova dobila bivša šefica kabineta predsjednika Lula da Silve, bivša ministrica i njegova politička odabranica Dilma Rousseff, koja je postala nova predsjednica države. Lulina sveprisutnost na Dilminim predizbornim skupovima izazvala je polemike, osobito zbog prihvaćanja stare meksičke nedemokratske prakse biranja nasljednika "upiranjem prstom" (*dedazo*). Premda je Lula zaradio više prijave zbog kršenja izbornih pravila, nije izgubio simpatije brazilске javnosti. U nedalekoj prošlosti Latinske Amerike predsjednici su odlazili s vlasti praćeni velikim nesimpatijama javnosti. Osamdesetih godina bili su optuživani da su pridonijeli teškoj financijskoj i socijalnoj krizi, a u devedesetima da ništa nisu učinili kako bi spriječili recesiju i da su korumpirani. No na kraju prvog desetljeća 21. tisućljeća svjedoci smo drukčijih odnosa kako u Brazilu tako i u nekim drugim državama Latinske Amerike. Predsjednici, koji su ujedno šefovi država i vlada, odlaze s vlasti sa simpatijama i potporom javnosti. Najprije je krajem 2009. otišao s vlasti urugvajski predsjednik Tabare Vazquez kojega ja u tom trenutku podupiralo 70 posto građana. Početkom 2010. čileanska predsjednica Michelle Bachelet napustila je dužnost uz potporu 80 posto građana. U svibnju 2010. odlazećeg predsjednika Kostarike Oscara Ariasa podržavalo je 59 posto, a u kolovozu, na kraju drugog mandata, kolumbijskog predsjednika Alvara Uribea podržavalo je 63 posto građana.¹ Na Novu godinu, 1. siječnja 2010, završava drugi mandati brazilskog predsjednika Lula da Silve (2003-2010). Tijekom svih tih

Lidija Kos-Stanišić, izvanredna profesorica na Fakultetu političkih znanosti. Predaje regionalnu komparatistiku Latinske Amerike. Ove je godine objavila knjigu *Latinska Amerika i suvremeni svijet*. E-pošta: lkos@fpzg.hr

godina ankete su pokazivale da je većina, oko 70 posto, građana Brazila mislila da je dobro ili vrlo dobro vladao. Podaci iz listopada 2010. govore da je tako mislilo čak 78 posto Brazilaca. Zašto građani Brazila Lulu smatraju tako uspješnim predsjednikom?

Od čistača cipela do predsjednika države

Luiz Inacio Lula da Silva, trideset i četvrti je predsjednik Brazila. Rođen je 1945. u vrlo siromašnoj obitelji u državi Pernambuco kao sedmo od osmero djece. Sa sedam godina preselio se iz provincije u predgrađe Sao Paola. Slabo je formalno obrazovan, a navodno je naučio čitati i pisati tek s deset godina. Školu je napustio kako bi pomogao prehraniti obitelj. Radio je kao čistač cipela i ulični prodavač, a sa 14 godina zaposlio se najprije u metalurškoj, a kasnije automobilskoj industriji. S 19 godina ozlijedio se na radu i izgubio mali prst lijeve ruke. Kako nije bio osiguran, bolnica mu nije htjela pružiti medicinsku pomoć. Stoga se odlučio pridružiti radničkom sindikatu i aktivirati u borbi za radnička prava. Za vojne vladavine (1964-1985) još se više okrenuo radničkom aktivizmu. Krajem sedamdesetih organizirao je niz štrajkova, zbog čega je proveo mjesec dana u zatvoru. Godinama je bio predsjednik sindikalne federacije *Central Unica dos Trabalhadores* (CUT), koja je bila pod snažnim utjecajem lijeve Radničke stranke (*Partido dos Trabalhadores*), a Lula se ubrajao među njezine osnivače 1980. Radnička stranka (RS) je bila aktivna u borbi protiv vojne vladavine, a 1984. je sudjelovala u pokretu *Diretas Ja!* koji je milijune Brazilaca, nezadovoljne ekonomskim i političkim stanjem u zemlji, izveo na ulice gdje su zahtijevali izravne izbore predsjednika države. Nakon demokratizacije zemlje Lula je osvojio mandat na izborima za Kongres 1986, a njegova je stranka sudjelovala u stvaranju novoga demokratskog brazilskog ustava 1988. Dužnost zastupnika u Kongresu nije ga zadovoljila, jer je želio značajnije utjecati na politiku Brazila. Prije no što je pobijedio na izborima 2002, tri se puta neuspješno kandidirao za predsjednika (1989, 1994, 1998).² Shvativši da mora promijeniti retoriku i izgled kako bi pobijedio, Lula je u predsjedničkoj kampanji 2002. neformalnu odjeću zamijenio odijelom, odrekao se otvorenog zagovaranja socijalizma, te se povezao s tekstilnim magnatom, liberalom Joseom Alencarom, koji mu je kasnije postao potpredsjednik. Budući da je bivši ljevičar, kasniji socijaldemokrat, predsjednik Fernando Henrique Cardoso (1995-2002) bio prisiljen da uz pomoć MMF-a provede strogi stabilizacijski program kojim je sradio ekonomsko stanje u državi, narod je njegovu stranku kaznio gubitkom izbora. Tako je u drugom krugu glasovanja Lula pobijedio kandidata Socijaldemokratske stranke Josea Serrau. Lulina pobjeda bila je pravi politički šok za Brazil, jer je prvi put u povijesti na vlast došao slabo obrazovani i lijevo orijentirani radnički vođa. Bila je to i dotad najveća pobjeda nekoga predsjedničkog kandidata u povijesti zemlje, jer je Lula dobio 61,3 posto glasova. Dolaskom na vlast proglasio je početak "novog doba".

"Novo doba" Lule da Silve

Unatoč strahu od toga kako će se on i Radnička stranka prilagoditi vlasti, Lula je pokazao mudrost i umjerenost u vladanju.

Premda se u prošlosti zauzimao za radikalne promjene, njegova se vlada odlučila za reformističku politiku koja je uključivala usvajanje novih zakona o mirovinama, porezima, radničkom i sudskom zakonodavstvu i reformi sveučilišta. Uglavnom je nastavio makroekonomsku politiku svoga prethodnika Cardosa i obnovio je sve aranžmane s MMF-om. Bila je to mudra odluka, jer je pridržavajući se uvjeta MMF-a vlada uspjela 2005. dvije godine prije roka, isplatiti sve dugove. Dio članova Radničke stranke bio je revoltiran Lulinom politikom te su, smatrajući da se "prodao globalnom kapitalizmu", osnivali disidentske frakcije i stranke. Lula se opravdavao kako je ekonomska liberalizacija samo sredstvo kojim će doći do cilja – socijalizma. Ekonomski pragmatizam, te kombiniranje monetarne i fiskalne ortodoksije sa socijalnim programima omogućili su da "godine Lule" budu obilježene velikim uspjesima. Za Luline vladavine ekonomija je rasla po godišnjoj stopi od 4 do 6 posto, a Brazil je postao ekonomski predvodnik Latinske Amerike i igrač svjetskog kalibra.

Zadovoljni Lulinim vladanjem, građani Brazila su ga u 2006. u drugom krugu glasovanja opet izabrali za predsjednika države. Kritičari su ga već tada optuživali da se služi tradicionalnom politikom *coronelisma* i da se oslanja na lokalne igrače. Naime,

Program transferiranja *Fome Zero* (Nula gladi) uključivao je iskorjenjivanja gladi, pristup pitkoj vodi, sprečavanja maloljetničkih trudnoća i raspodjelu malih novčanih iznosa na oko 11,2 milijuna obitelji ili oko 46 milijuna najsiromašnijih stanovnika Brazila

politički sustav Brazila od početka 20. stoljeća bio je poznat po *coronelismu*, to jest sustavu nepisanih sporazuma između lokalnih šefova (*coronela*) i federalne vlade, kojima se vlada obvezivala poštivati vlast *coronela*, a zauzvrat je tražila njihovi podršku na federalnoj razini. Ni nakon stoljeća i povratka demokracije politički sustav Brazila nije se znatno promijenio. Premda je aktiviranje federalizma u tranziciji od autoritarnoga u demokratski politički sustav općenito bilo pozitivno, federalizam je dao moć lokalnim akterima da spriječe provođenje politika središnje vlade (Gibson, 2004:2-24). I ne samo to. Budući da je brazilski stranački sustav vrlo fragmentiran, predsjednik često ne kontrolira dovoljan broj glasova, pa je prisiljen sklapati međustranačke koalicije. Koalicije su nužne i zbog nediscipliniranosti brazilskih stranaka, pa se predsjednik često ne može pouzdati ni u stranačke kolege.

Osim *coronelisma*, kritičari Lulu optužuju i za druge nedemokratske i populističke metode, osobito kupovinu glasova siromašnih glasača. Lulina vlada je kombinirala poštivanje ekonomskih pravila igre s provođenjem ciljanih socijalnih programa koji su smanjili broj siromašnih i jaz između bogatih i siromašnih.

Brazil je država s najneravnopravijom raspodjelom bogatstva na svijetu, ali je za Luline vladavine nejednakost donekle smanjena. Dok je gini indeks društveno-ekonomske nejednakosti 2001. iznosio 0,639, godine 2008. se smanjio na 0,594.³ S obzirom na vlastitu prošlost, Lula je osobito osjetljiv na siromaštvo, neobrazovanost i socijalnu isključenost velikog broja ljudi kojima je i sam pripadao. Program transferiranja *Fome Zero* (Nula gladi), poznat i kao program Bolsa Familia (Obiteljski bonus), uključivao je iskorjenjivanje gladi, pristup pitkoj vodi, sprečavanje maloljetničkih trudnoća i raspodjelu malih novčanih iznosa na oko 11,2 milijuna obitelji ili oko 46 milijuna najsiromašnijih stanovnika Brazila. Program pomoći u namirnicama i kuhinjskom plinu nadovezao se na program *Bolsa Escola* koji je pokrenuo Cardoso.⁴ Siromašne obitelji s djecom mjesečno dobiju 70 reala (oko 35 dolara), a obvezuju se da će djeca redovito pohađati školu i da će ih voditi na redovite zdravstvene preglede. Program tehnički i financijski pomaže Svjetska banka.⁵ Premda je cilj tih programa smanjivanje društvene nejednakosti i prekidanje ciklusa prenošenja siromaštva s generacije na generaciju, oni su u Brazilu često kritizirani kao oblik kupovine glasova siromašnih birača. No međunarodna zajednica smatra ih vrlo uspješnima, te je UN u svibnju 2010. Lula nagradio titulom "globalnog šampiona borbe protiv gladi". Prema podacima Instituta za primijenjeno ekonomsko istraživanje (IPEA), godine 2002. više od 34 posto Brazilaca živjelo je ispod granice siromaštva, a 2008. još 22,6 posto. Studija Fundacije Getulia Vargasa pokazuje kako je 29 milijuna Brazilaca između 2003. i 2009. prešlo u srednju klasu s mjesečnim primanjima od 658 do 2.839 dolara.⁶ Lula

Lula je tijekom osam godina vladavine vrlo uspješno kombinirao karizmatičnost s populizmom, izbjegavajući pritom populističku politiku *ala* Chavez

je u drugom mandatu povećao izdvajanja za školstvo s 3,5 na 5 posto bruto godišnjeg proizvoda. Usporedi li se s ostalim državama MERCOSUR-a, Brazil još znatno zaostaje u obrazovanju, pa bi u budućnosti trebalo izdvajati 10 posto bruto godišnjeg proizvoda da bi se nadoknadili zaostaci.⁷

Nakon značajnih ekonomskih i socijalnih postignuća u prvom mandatu, Lula je obećavao da će se u drugom mandatu posvetiti zaštiti okoliša i smanjivanju oružanih snaga, no ta obećanja nije ispunio. Unatoč tvrdnji da Brazil ne namjerava postati vojna sila Latinske Amerike nego da oružane snage služe zaštititi sigurnosti građana, Brazil je od 2005. do 2007. za vojsku izdvojio 2,6 posto godišnjeg bruto proizvoda; vojni proračun 2009. povećan je za 16 posto u odnosu prema prethodnoj godini.⁸ Zaštita okoliša nije bila Lulin prioritet, te je u kolovozu 2010. autorizirao izgradnju treće najveće hidroelektrane na svijetu u samom srcu Amazone. Premda se u prošlosti oštro

protivio izgradnji hidroelektrane Itaipu, danas je najgorljiviji zagovornik projekta koji, navodno, iziskuje prisilno preseljenje 50.000 ljudi, a ekološke će posljedice biti goleme. Hidroelektrana je proglašena ključnom za energetski razvoj Brazila, a trebala bi proraditi 2015.⁹

Osim uspjeha u unutarnjoj politici, Lula se istaknuo i u vanjskoj politici koja je bila usmjerena na tri cilja: smanjivanje američkog unilateralizma, jačanje bilateralnih i multilateralnih odnosa koji bi povećali važnost Brazila u međunarodnoj zajednici, te izbjegavanje sklapanja sporazuma koji bi na bilo koji način ugrozili dugoročni razvoj Brazila. Ti su ciljevi vodili k suradnji i političkoj koordinaciji s drugim svjetskim silama u nastajanju, kao što su Indija, Južna Afrika, Rusija i Kina (BRIC, IBSA). Prema uzoru na Europsku Uniju, Brazil je inicirao stvaranje Unije južnoameričkih naroda (UNASUR), a prema uzoru na NATO Južnoameričko vijeće za obranu. Poticao je jačanje zajedničkog tržišta Brazila, Argentine, Urugvaja i Paragvaja (Mercosur) i blisku suradnju s državama Latinske Amerike. Održavao je i odnose s razvijenim državama, uključujući SAD. Vodio je kampanju za reformu Vijeća sigurnosti UN-a kojom bi Brazil i ostale članice G-4 (Njemačka, Japan, Indija) dobili mjesto stalnih članica tog tijela. Brazil se smatra globalnim igračem, regionalnom silom i vođom sa sve većim međunarodnim utjecajem. Brazilska vanjska politika je transparentna i temelji se na tri strateške odrednice: miroljubivome nuklearnom programu, politici prema Amazoni i odnosima Jug-Jug. Brazilski nuklearni program je, prema shvaćanju brazilske elite, bio ključni instrument ekonomskog razvoja i sredstvo koje je Brazilu davalo važnost u međunarodnoj zajednici. Brazil ima uvjete da izradi nuklearnu bombu, ali to ne kani učiniti, jer u Ustavu ima članak o tome da se nuklearna energija smije koristiti isključivo u miroljubive svrhe. Budući da je šesta zemlja na svijetu po zalihama urana, Brazil kani povećati proizvodnju termonuklearne energije s 2 na 4 posto. SAD i Međunarodna agencija za atomsku energiju tome se protive i inzistiraju na tome da Brazil ratificira Dodatni protokol Sporazuma o zabrani širenja nuklearnog naoružanja, što je Lulina administracija odbijala. Brazil je na međunarodnim forumima često kritiziran zbog krčenja šuma radi stvaranja plodnog zemljišta, što uništava okoliš na području Amazone i uzrokuje klimatske promjene u cijelom svijetu. Brazilska diplomacija vodi bitke na multilateralnim forumima i oštro se protivi internacionalizaciji pitanja Amazone. Pod pritiscima međunarodne zajednice brazilsko društvo ipak sve više postaje svjesno da Amazonija predstavlja svjetsku baštinu koju treba očuvati.

Lulina administracija osobito je naglašavala važnost odnosa Jug-Jug, te je Brazil razvijao odnose s drugim važnim zemljama Juga. Ističe se suradnja s državama BRIC-a (forum ekonomija Brazila, Rusije, Indije i Kine), za koje se očekuje da će u budućnosti postati vodeće ekonomije svijeta. Važna je i suradnja s državama IBSA-e koju čine Indija, Brazil i Južna Afrika (Kos-Stanišić, 2010:16-18). Lula je želio da Brazil postane važan igrač i na Bliskom istoku, kako u sukobu Izraela i Palestine tako i kao neutralni pregovarač s Iranom. Smatra da bi Iran trebao preuzeti brazilski miroljubivi civilni nuklearni program, čime bi se izbjegli sukobi sa Zapadom. Lula se smatrao liderom Latinske Amerike, ali često nije želi donositi političke odluke zajedno s malim dr-

žavama te je, kao što to velesile prakticiraju, primjenjivao dvostruk mjerila u ocjeni istovrsnih događaja. Tako je, primjerice, kritizirao način na koji je na vlast došao predsjednik Honduras Loba, ali izbor je predsjednika Irana Ahmadinedžada smatrao legitimnim.

SAD i nova velesila u "vlastitom dvorištu"

Izranjane velesile u "vlastitom dvorištu" zabrinjava SAD, premda se to ne želi javno priznati. Za razliku od SAD-a, Brazil je energetski samodostatan. Posjeduje velike rezerve nafte i urana, te je najefikasniji proizvođač bioetanol na svijetu. Bioetanol se proizvodi iz šećerne trske, a 2008. postao je najzastupljenije pogonsko gorivo Brazilaca. Brazil je najveći svjetski izvoznik soka od naranče, šećera, piletine, mesa i kave, te drugi najveći svjetski izvoznik soje. No Brazil ne izvozi samo poljoprivredne proizvode, nego i proizvode s područja visoke tehnologije, aeronautike i kozmetike. Da se Brazil za Lule pretvorio i u bankarskog diva postalo je jasno u siječnju 2010. kada je *The Financial Times* objavio listu deset najvećih svjetskih banaka. Rezultati su bili šokantni. Dok se 2000. u top deset nalazilo pet američkih banaka, 2009. u top deset, uz pet kineskih, bile su i tri brazilske banke, od kojih je *Banco do Brasil* u državnom vlasništvu.¹⁰ Sve to ukazuje da Brazil nije velesila budućnosti nego sadašnjosti. Bez Brazila se ne mogu sklapati međunarodni sporazumi o klimi, energiji, trgovini, financijama, razvoju, nuklearnoj proliferaciji. Lula je podigao profil zemlje na međunarodnoj sceni, te je Brazil dobio organizaciju najznačajnijih sportskih događanja: Svjetskog prvenstva u nogometu 2014. i Olimpijskih igara 2016.

Ukratko, Lula je tijekom osam godina vladavine vrlo uspješno kombinirao karizmatičnost s populizmom, izbjegavajući pritom populističku politiku *ala* Chavez, čime je svijetu pokazao kako se iz radničkog vođe pretvorio u pravog državnika "novog doba". Provodio je protržišnu politiku sklonu privatnom sektoru i stranim ulaganjima kakvu nije provodio nijedan predsjednik prije njega. Tvrdio je da ekonomska liberalizacija služi stvaranju osnove za socijalizam. Bio je predsjednik države u najduljem razdoblju ekonomskog rasta Brazila u posljednjih 30 godina i, unatoč kritikama, poboljšao je živote milijunima Brazilaca. Zbog svih njegovih postignuća Lulu su 2009. časopisi *Le Monde* i *El País* proglasili najutjecajnijom osobom na svijetu i čovjekom godine. No, kakva mu je budućnost? Izjavio je da će se nakon svršetka mandata najprije malo odmoriti, a potom posvetiti implementiranju socijalnih programa koje bi, prema uzoru na Brazil, provodile i druge države Latinske Amerike i Afrike. Politički analitičari smatraju da će nakon Dilmine pobjede Lula vjerojatno ostati u politici i imati neku važnu političku dužnost.¹¹ Kako mislim da je Lula prerastao okvire Brazila, budućnost bi mu mogla biti još svjetlija. Vidim ga najprije na dužnosti glavnog tajnika Organizacije američkih država, a potom i glavnog tajnika UN-a.

Bilješke

- 1 Mitofsky valaracion de lideres: <http://infolatam.com/wp-content/uploads/2010/10/Mitofsky-valaracion-de-lideres.pdf>.
- 2 <http://www.presidencia.gov.br/ingles/president>
- 3 ECLAC Statistical Yearbook for Latin America and the Caribbean (2009). Gini indeksom mjeri se stupanj društveno-ekonomske nejednakosti, pri čemu maksimalnu jednakost predstavlja vrijednost 0 (svi pojedinci ili kućanstva imaju jednake godišnje prihode), a maksimalnu nejednakost 100 (jedan pojedinac ili kućanstvo monopolizira sve prihode društva). Što je indeks niži, društvo je ravnopravnije (Sodoro, 2001:37).
- 4 http://www.presidencia.gov.br/ingles/main_programs/social
- 5 <http://web.worldbank.org>
- 6 *Lula's legacy for Brazil's next president*, http://www.bbc.co.uk/mundo/america_latina, objavljeno 30.9.2010.
- 7 *Educacion: cuenta pendiente de Lula?* http://www.bbc.co.uk/mundo/america_latina, objavljeno 27.9.2010.
- 8 Susanne Gratius, *Hacia una OTAN sudamericana? Brazil y un Consejo de Defensa Sudamericano*, FRIDE, http://www.fride.org/Necesario_el_gasto_militar/ http://www.bbc.co.uk/mundo/america_latina, objavljeno 2.6.2010.
- 9 *Brasil: luz verde a una polemica represa en el Amazonas*, http://www.bbc.co.uk/mundo/america_latina objavljeno 26.8.2010.
- 10 *Brazil as a Key Player*, <http://americas.irc.online.org/am/6685>, objavljeno 17.2.2010.
- 11 Julio Burdman, *El futuro de los presidentes populares*, <http://infolatam.com>, objavljeno 31.3. 2010.

Literatura

- Brigagao, C. (2009). *The Strategic Lines of Brazilian Foreign Policy*. Norwegian Peacebuilding Centre.
- ECLAC Statistical Yearbook for Latin America and the Caribbean, 2009.
- Edward L. G. (2004). Federalizam and Democracy: Theoretical Connections and Cautionary Insights. U: *Federalism and Democracy in Latin America*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Kos-Stanišić, L. (2010). *Latinska Amerika i suvremeni svijet*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Sodaro, M. J. (2001). *Comparative Politics: A Global Introduction*. New York: McGraw-Hill.